

СТАТУС ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ АГРЕСИВНОСТІ

У статті представлені результати емпіричного дослідження соціометричного статусу підлітків з різним рівнем агресивності.

Ключові слова: рівні агресивності, фізична агресія, непрямая агресія, вербальна агресія, роздратованість, негативізм, образа, підозрілість, соціометричний статус, лідери, переважаючі, знехтувані, знедолені.

Метою даного повідомлення є висвітлення результатів емпіричного дослідження соціометричного статусу підлітків з різним рівнем агресивності.

Загальний розвиток і виховання підростаючого покоління, формування гармонійної особистості – це обов'язкова умова побудови нового демократичного суспільства, яка пред'являє свої вимоги до системи виховання і навчання, що повинно ґрунтуватися на знаннях, перш за все, що психологічні особливості підростаючого покоління загалом і підлітка зокрема.

Теоретико-методологічний аналіз літератури показав, що важливою детермінантою розвитку особистості підлітка розглядаються міжособистісні відносини в групі однолітків. Як відомо (С.А. Котик, Н.Н. Обозів, Л.С. Славина) у системі міжособистісних відносин суб'єкта розглядається у парадигмі соціометричного статусу, котрий на думку вчених пов'язаний з якостями самої особистості.

У світовій науці існують дві основні точки зору на роль людини в процесі соціалізації, що існують у світовій науці. Людина розглядається або як об'єкт соціалізації (Д. Болдуїн, Ж. Піаже, Г. Тард), або як суб'єкт (Г.М. Андреева, Л.С. Виготський, А.В. Мудрик, Д.І. Фельдштейн). За цими підходами істотним є питання про основні фактори, що з'ясовують протікання процесу соціалізації. Соціалізацію в групі ми визначаємо як процес засвоєння підліткової субкультури через входження в систему конкретних соціальних зв'язків.

Статус як положення суб'єкта в системі міжособистісних або суспільних відносин містить у собі два поняття: "соціальний статус" і "соціометричний". Соціальний статус відображає становище, яке займає людина в соціальній системі суспільства. Соціометричний статус розглядається як становище особистості в системі міжособистісних відносин і визначається числом виборів або переваг, які одержує кожний член групи за результатами соціометричного опитування (Я.Л. Коломинський). Положення людини в системі особистих відносин у групі залежить від двох систем факторів: якостей самої особистості й характерних рис групи (С.А. Котик, В.С. Мерлін, Н.Н. Обозів, Н.Е. Гронланд). Зміна соціометричного статусу відбувається в процесі соціалізації підлітків у навчальній групі. На нього впливають спілкування й спільна діяльність у групі, а також ступінь прийняття індивідом групових норм і цінностей (М.І. Бобнева). На відміну від соціального статусу соціометричний статус включає особистісні характеристики, пов'язані зі специфікою міжособистісних відносин.

Зовнішнім фактором, що визначають соціометричний статус учнів, є групові норми й вимоги. Цілі індивіда й особливості їх здійснення в групі багато в чому зумовлюються груповими нормами й вимогами, тобто групові цінності можуть вплинути на розвиток особистості членів групи (М.І. Бобнева, М. Шериф і С.У. Шериф). Таким чином, соціометричний статус характеризується наявністю взаємозв'язку з когнітивною та афективною сторонами особистості.

У сучасній психологічній літературі (Є.Ф. Бажин, Л.М. Собчик) відзначають, що з певним соціометричним статусом, а саме з проявами лідерських якостей особистості пов'язані деякі характеристики агресивності. Усе частіше агресивність розглядається як необхідна властивість гармонійно розвиненої особистості, оскільки її відсутність призводить до нездатності відстояти себе (Г.А. Гайдукевич, О.Ю. Дроздов, С.Л. Соловйова, Е. Фромм).

Дослідження агресивності та соціометричного статусу підлітків проведено на базі загальноосвітньої школи м. Одеси № 2. Вибірку респондентів склали 62 учня у віці від 12 до 14 років. Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою комп'ютерної програми SPSS 15.0 for Windows.

Для дослідження агресивності була використана методика "Діагностика показників і форм агресії" А. Басса – А. Даркі. Діагностика міжособистісних стосунків підлітків здійснювалася за допомогою "Методики діагностики міжособистісних та міжгрупових відносин (соціометрія)" Дж. Морено.

На першому етапі емпіричного дослідження за допомогою методу кореляційного аналізу (за Пірсоном) нами досліджено статистично значущі взаємозв'язки між показниками агресивності та соціометричним статусом результати представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Значимі коефіцієнти кореляції між рівнем агресивності і соціометричним статусом

Соціометричний статус	Показники		
	Рівень агресивності		
	Високий	Середній	Низький
Лідери		515*	318*
Переважаючі	-181**	301*	421*
Знехтувані	331*	-195**	-248*

Результати кореляційного аналізу дозволили встановити статистично значущі взаємозв'язки між показниками агресивності та соціометричного статусу. Встановлені додатний кореляційний зв'язок ($p < 0,01$) між середнім та низьким рівнем агресивності і соціометричним статусом лідера.

Виявлено наявність від'ємних кореляційних зв'язків на 5% рівні між високим рівнем агресивності і показником соціометричного статусу переважаючі, а також позитивний кореляційний зв'язок на 1% рівні з середнім та низьким рівнем агресивності.

Установлено додатний кореляційний зв'язок на 1% рівні між високим рівнем агресивності та показником соціометричного статусу знехтувані, та від'ємний кореляційний зв'язок на 1% і 5% рівнях з середнім та низьким рівнем агресивності. Показник соціометричного статусу "знедолені" пов'язаний додатним кореляційним зв'язком на 0,01 і 0,05% рівні з високим і середнім індексом агресивності.

Кількісний (кореляційний) аналіз отриманих даних встановив, що показники агресивності додатно та від'ємно значуще корелюють з показниками соціометричного статусу.

Для вивчення особливостей соціометричного статусу в осіб з різним рівнем агресивності був проведений якісний аналіз даних за допомогою методів "асів" та "профілів". Якісний аналіз (метод "профілів") дозволив встановити специфіку видів і форм агресії в підлітків – представників різного соціометричного статусу: "лідери", "переважаючі", "знехтувані", "знедолені".

Перш за все було проведено угруповання досліджуваних за певним соціометричним статусом, що діагностовано у нашій вибірці. Було утворено чотири групи. До першої групи увійшли підлітки соціометричного статусу – "лідери", до другої групи – підлітки "переважаючі", до третьої – "знехтувані", до четвертої – "знедолені". На рис. 1 представлені профілі видів та форм агресії в підлітків – представників різного соціометричного статусу.

На осі X розташовані показники видів та форм агресії, на осі Y – їх значення, які представляють усереднену оцінку кожного показника всіх представників виділених груп, виражену в процентілях. Середня лінія ряду проходить через 50-й процентиль. Значення, що лежать у площині вище середньої лінії ряду, характеризують тенденцію до яскравої виразності даного виду та форми агресії, значення показників нижче середньої лінії ряду свідчать про тенденцію до слабкої виразності досліджуваного виду або форми агресії; значення нижче 25 процентіля – їх невиразності.

При аналізі профілів нас, насамперед, цікавили значущі відмінності в однойменних показниках. Візуальний аналіз вказаних профілів виявив суттєві відмінності між ними, що підтверджено й статистично. Вірогідність відмінностей визначено за допомогою t -критерію Ст'юдента для незалежних вибірок.

У ході дослідження було встановлено, що 12 підлітків відносяться до груп лідерів, 21 підлітків до переважаючих, до знехтуваних – 17 чоловік і 12 дітей до знедолених. Профілі видів та форм агресії у підлітків – представників різного соціометричного статусу представлені на рис. 1. Конкретним значенням кожного показника є середнє арифметичне всіх результатів відповідного ряду індивідуальних значень.

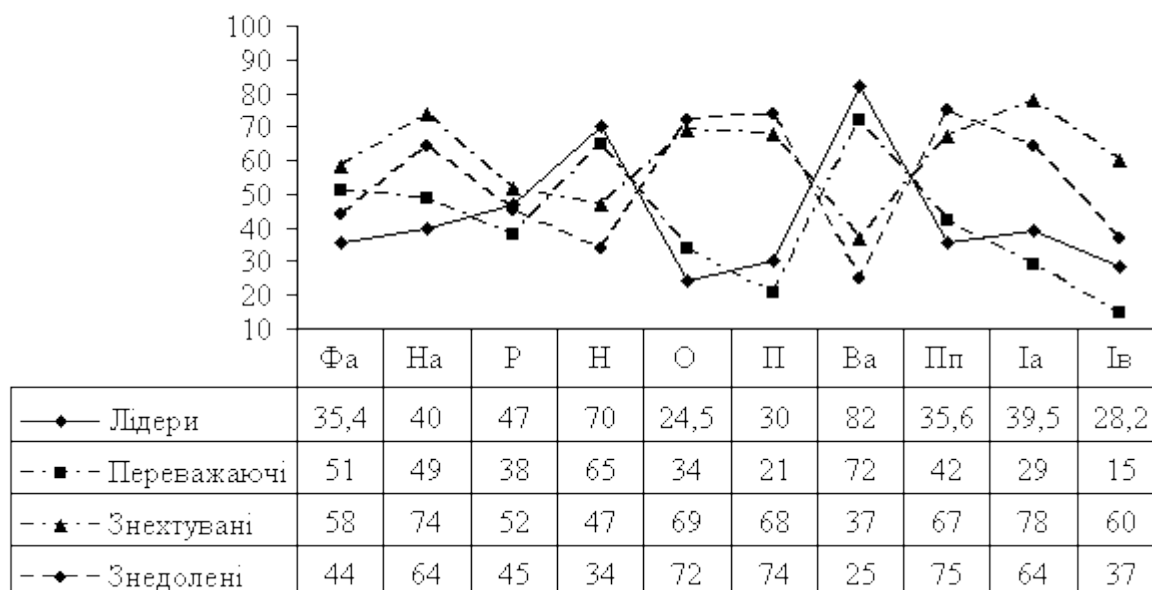

Рис. 1. Профілі видів та форм агресії у підлітків різного соціометричного статусу

Примітка: (Фа) – фізична агресія; (На) – непряма агресія; (Р) – роздратованість; (Н) – негативізм; (О) – образа; (П) – підозрілість; (Ва) – вербальна агресія; (Пп) – провина; (Іа) – індекс агресивності; (Ів) – індекс ворожості.

Аналіз профілів показав, що за показником фізичної агресії група підлітків знехтуваних і знедолених різниться з групами підлітків лідерів та переважаючих. Рівень фізичної агресії в першій з порівнюваних груп вищий. За тим же показником група знехтуваних підлітків різниться у напрямку вищого рівня фізичної агресії з групою підлітків соціометричного статусу знедолених. За показником непрямої агресії група знехтуваних підлітків значимо різниться зі всіма іншими групами підлітків, демонструючи вищий рівень проявів цього виду агресії, подібні результати відносно інших груп встановлені й у знедолених підлітків. За показником роздратованості встановлені незначні відмінності між знедоленими підлітками та іншими порівнюваними групами, демонструючи вищий рівень проявів цього виду агресії. За показником негативізму групи підлітків соціометричного статусу: лідерів та переважаючих значимо різняться з іншими порівнюваними групами у напрямку значно вищого рівня негативізму в цих групах. За показником образи група підлітків лідерів, та переважаючих значимо різниться від інших груп підлітків, демонструючи значно нижчий рівень проявів цього виду агресії. За показником підозрілості група знехтуваних і знедолених підлітків демонструє значимі відмінності зі всіма іншими групами, у напрямку значно вищого рівня. За показником вербальної агресії група підлітків соціометричного статусу лідерів та переважаючих демонструють значно вищий рівень від інших груп підлітків. За показником почуття провини група знедолених підлітків демонструє значно вищий рівень порівняно з підлітками лідерами, переважаючими, знехтуваними.

Вивчення психологічних "портретів" підлітків певного соціометричного статусу демонструє, що досліджувані групи різняться за показниками видів та форм агресії.

Як свідчать результати дослідження, у групі підлітків лідерів, та переважаючих мають місце прояви тенденцій до таких видів агресії, як вербальна агресія яка проявляється у вираженні негативних почуттів з допомогою вербальних реакцій, як через форму, так і через зміст словесних відповідей, а також негативізм відображаючи опозиційну манеру поведінки, що спрямована проти авторитету та керівництва (може проявлятися у формах від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених законів). При цьому в підлітків – лідерів відмічаються низькі показники по показникам індексу ворожості та образи, а у переважаючих підлітків встановлені низькі значення за індексом ворожості й підозрілості.

У групі знехтуваних підлітків з'ясовано прояви тенденцій до таких видів агресії, як непряма агресія для якої характерна спрямованість на іншу особу непрямым шляхом, чи як агресія, яка ні на кого не спрямована, а також образа котра супроводжується заздрістю та ненавистю до соціального оточення, які зумовлені почуттям прикросії та гніву на весь світ за дійсні та вигадані страждання. Слід також зазначити, що за результатами нашого дослідження в цій групі підлітків показники всіх інших видів та форм агресії наближаються середнього рівня, тобто достатньо виражені.

Як свідчать результати дослідження у групі знедолених підлітків виражена тенденція до таких видів агресії, як почуття провини, котре виражає можливе переконання суб'єкта в тому, що він є поганою людиною, що чинить погано, а також підозрілість яка проявляється у недовірі та обережності по відношенню до людей, що ґрунтується на переконанні, що довколишні мають намір завдати шкоди. При цьому в знедолених підлітків показники всіх інших видів та форм агресії наближаються середнього рівня, тобто достатньо виражені, крім вербальної агресія, яка представлена низькими значеннями.

В цілому в результаті проведеного дослідження встановлено, що певний соціометричний статус підлітка співвідноситься з певними видами та формами агресивної поведінки в підлітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандура А. Уолтерс Р. Подростковая агрессия / А. Бандура, Р. Уолтерс. – М., 1999. – 512 с.
2. Божович Л.И. Проблемы формирования личности / Л.И. Божович. – М.: Просвещение, 1995. – 352 с.
3. Мудрик А. В. Общение школьника / А. В. Мудрик. – М.: Знание, 1987. – 185 с.
4. Платанова Н.М. Агрессия у детей и подростков / Н.М. Платанова. – СПб., 2004. – 150 с.
5. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции / Л.М. Семенюк. – М., 1996. – 254 с.
6. Фельдштейн Д.И. Психология современного подростка / Д.И. Фельдштейн. – М.: Педагогика, 1988. – 114 с.
7. Фурманов И.А. Детская агрессивность / И.А. Фурманов. – М., 1996. – 192 с.

Подано до редакції 28.05.12